

Володимир СУПРУН

доктор філологічних наук,

професор кафедри журналістики та українознавства.

Національний університет водного господарства та природокористування.

м. Рівне, Україна

Людмила СУПРУН

доктор наук із соціальних комунікацій,

професор кафедри журналістики та українознавства.

Національний університет водного господарства та природокористування.

м. Рівне, Україна

ДИФЕРЕНЦІЙНА ЛОКАЛІЗАЦІЯ НЕПОШИРЕНИХ РЕЧЕНЬ ДІЄСЛІВНОЇ БУДОВИ В ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ ОЛЕСЯ ГОНЧАРА

Орнаментальна філігранність мовлення письменника залежить не лише від мистецтва вживаних ним художніх засобів, але й значною мірою від синтаксичної організації реченневих конструкцій, контекстуальне оточення яких формує образне ядро того чи іншого твору. Залежно від тієї мети, з якою майстер слова використовує речення, вони можуть локалізуватися на початку, в середині чи в кінці художнього викладу. Дослідження мовомислення Олесь Гончара дозволило скласифікувати реченнєвий масив непоширених речень дієслівної будови так званої закритої семантики без обов'язкових приприсудкових компонентів («абсолютивної семантики» – термін чеського лінгвіста Й. Андерша) за трьома диференційними групами відповідно до їх локалізації в художньому тексті.

1. Непоширені речення дієслівної будови з предикатами, що не вимагають обов'язкового поширювача, на початку абзацу або логічного блоку твору, наприклад:

“Спить студент, довгов'язий смаглявець з чорними бровами, усмішка блукає на вишнево-пришерхлих губах. Сниться, може, йому котрась із тих, що на спартакіадах із стрічками та з обручами вигинаються, – він і сам готується до спартакіади” [2, С. 20]; “Бригадирова зовсім після того знесамовитіла. Таку славу пустила на Ёлку по селу, що й інші жінки стали поглядати на неї з підозрою. Не того картали, який дівчину звів, увесь гріх чомусь падав на Ёлку” [2, С. 41]; “Собор похмуро плив у хмарах вечірніх. Тужливим чимось, навіть тривожним віяло від нього. Ким він вибудований?.. І яким чудом уцілів? І яку душу хтось у

нього вклав, що й через віки вона Єлька торкає?.. ” [2, С. 35]; “Сани наші детять степом, ніч голубіє, та ось Микола Васильович, враз стрепенувшись і мовби струснувши з себе тягар думок, нам не відомих, раптом заводить на все поле “Ой у полі криниченька, там холодна водиченька”... [3, С. 160]; “Минають літа, “стікають, наче вода у ярочку”, а Соня-Софійка все жде та жде. Як той, що на трасі нічній вірив, що рано чи пізно, а зустрине десь свою Кет, так і вона, Заболотна, стоячи з Лідою в ріднім степу серед колосся, повитого березкою та горошком польовим, все виглядає свого вічного мандрівника” [3, С. 373].

Ситуація, коли непоширені речення дієслівної будови без обов’язкових приприсудкових компонентів розпочинають абзаци, зовсім не свідчить про те, що вони стимулюють нову думку. Навпаки, у деяких уривках абзаци, першим реченням яких є непоширене, лише підсумовують сказане вище або поширюють висловлену думку. Наприклад:

“Услід за саньми сніг вихрився, завірюха дужче й дужче зривалась, заїмливши обрій, і хоч нічого вже там було не розгледіти, проте нам і тоді крізь сльозами застелені очі ще зовсім виразно бачилось, як проводжають Романа рідні його тополі, самотньо застаючись осторонь шляху в збурених завірюхою полях...” [3, С. 182].

2. Непоширені речення дієслівної будови закритої семантики в середині логічного блоку, як-от:

“Цей (бригадир – В.С., Л.С.) виявився куди дбайливішим за свого попередника, домігся перед правлінням для дівчат нових куфайок та чобіт гумових, щоб у грязюці не тонули, радіо з’явилося, і надої збільшились, бо встановив нові раціони і макухи десь трохи роздобув” [2, С. 30]; “До кабіни крана Вірунька, звісно, нікого не запросила, інструкція забороняє, але на площадку до них вийшла і марлеву пов’язку зняла, щоб земляків усмішкою привітати” [2, С. 37]; “Довгобразий, високий, ставний... І теж у гостроносих черевиках, до блиску начищених перед танцями – десь він з котроюсь танцюватиме сьогодні... Коли дітлахи тягнуть його поганяти з ними м’яча, студент відмагається, показує їм на черевики, на светр – не для гри, мовляв, виряджався...” [2, С. 47]; “Якось, коли бакени були засвічені і вони, повернувшись, сиділи на березі біля човна, Єлька таки набралася духу і запитала, кортіло їй знати, що ж то було за Гуляйполе, що тінь від нього через усе дядькове життя простяглась” [2, С. 51]; “Віруньку час від часу теж можна бачити в парку в дружинницькому патрулі – записалася після того, як провела на Бхілаї свого Івана, грозу паркової хуліганви. Студент, правда, іронізував з цього приводу: вдома город неполений, діти на бабиній шиї, а вона,

підтримуючи Іванів престиж, з порушниками громадського порядку бореться” [2, С. 11].

3. Непоширені речення дієслівної будови закритої семантики в кінці логічного блоку:

“О такій порі веселішою стає Зачіплянка, радіоли чути, моторчики джмелять, люди перегукуються” [2, С. 46]; “... Слухати від дядька такі щедрі характеристики Єльці було зовсім незвично, вона зашарілася” [2, С. 35]; “Вечори довгі, темрява навкруги непроглядна, в корівнику “летючими мишами” світять, дарма що металеві щогли високовольтної над самою фермою гудуть” [2, С. 27]; “– Поживи, оговтайся. Та й мені чимось допоможеш. А то як овдовів, у хаті ладу нікому дати. До того ж садок, огородець... Без баби все плаче” [2, С. 44]; “Ні, просто іншим уявлявся нам той, кому б випало щастя постукати в Надьчине вікно й кому вона віддала б своє серце. Такий невідомець мав бути винятковим лицарем із лицарів, красенем із красенів, ось до такого хай би вона й серед ночі вимайнула із свого степового вікна, хай і з розпущеними косами блукала б з таким по росах свого райського саду чи навіть у тернівщанських левадах по травах качалась, п'ючи його поцілунки під зорями коротких літніх ночей...” [3, С. 107].

4. Непоширені речення дієслівної будови закритої семантики одночасно в декількох місцях логічного блоку. Це явище може бути викликане метою Олесь Гончара пришвидшити чи підсумувати події або ж залежить від особливостей стилю письменника:

“В інших чвари бувають та бійки, по судах та комітетах бігають, а в них злагода, доброжиток, неохололе кохання. Вже й діти школярчата, а вона все викрасовується перед своїм Іваном, як дівчина. Щоразу біжить у заводський парк, коли він там чергує з дружинниками. Можна подумати, що з ревнощів бігає за Іваном назирці, а вона себе ревнивою не вважає: просто очам любо дивитись, як Іван у парку із червоною пов'язкою на рукаві, суворий, безстрашний, веде свій заводський патруль! Хміль миттю проходить у п'янюг, коли забачать Івана Баглая, різні вишкребки в кущі сахаяються, бо сьогодні чергують мартенівці, то ж он рудий Іван із своїми дружинниками йде!...” [2, С. 10]; “Цієї ночі Баглая водило щось по Зачіплянці, мов сновиду. Дома побував, води качнув, напився, потім біля Ягорового паркана маячила його постать, і гуси на нього сердито гелготали, – купами снігу білють вони проти місяця в загорожі під сараєм. Коло саги потім постояв, коло тієї рідної саги, де наче ще вчора лящало, барложилось, вихлюпувалось... його смагляве дитинство” [2, С. 14].

Досить часто непоширені конструкції дієслівної будови закритої семантики пронизують текст значного обсягу. За їх допомогою Олесь Гончар змальовує полотна з широкою перспективою, подовжені в часі, з динамічним розвитком подій, як-от:

“Живуть на Зачіплянці здебільшого праведні люди, або, як Микола-студент сказав би, правильні. Роботяги. Металурги. Ті, чиє життя розбите на зміни, денні і нічні. З одного краю селища сага блищить, з другого – облуплений собор біліє. Старовинний, козацький. А перед вікнами селища, за вишняками, за Дніпром, ніч крізь ніч палахкотить ятриво домен, вулканиться червоно. Там народжується метал. Небо тремтить...” [2, С. 5].

Отже, використання непоширених речень дієслівної будови закритої семантики без обов'язкових приприсудкових компонентів у художньому мовленні Олесь Гончара диференціюється різною мірою локалізації: найчастіше на початках абзаців, що інспіровано потенціалом таких конструкцій емоціонізувати образне полотно твору, чим з успіхом користався майстер слова.

Список використаних джерел

1. Андреш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. Київ: Наукова думка, 1987. 191 с.
2. Гончар О. Собор: роман. Київ: Дніпро, 1989. 270 с.
3. Гончар О. Твоя зоря: роман. Київ: Дніпро, 1982. 374 с.

Анатолій ТКАЧЕНКО

*доктор філології, професор,
професор кафедри історії української літератури,
теорії літератури та літературної творчості.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка.
м. Київ, Україна*

ВИЙМІТЬ ІЗ ШУХЛЯД «ІЗМІВ»!

Якось в обговоренні двотомної «Історії української літератури ХХ століття» Павло Загребельний порівняв «тасування» письменників за напрямками, течіями, періодами тощо із січкарем, що подрібнює запахуще різнотрав'я чи золотисту соломку на невиразну, перемішану, зоднаковилу січку. Ця скептична метафора